

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА УМЈЕТНОСТИ, 30, 2012.

ЧЕРНОГОРСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК И ИСКУССТВ
ГЛАСНИК ОТДЕЛЕНИЯ ИСКУССТВ, 30, 2012.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE SECTION OF ARTS, 30, 2012.

UDK 811.163.4'26

Живојин СТАНОЈЧИЋ*

ПРИНЦИПИ И ПРАГМАТИКА НАШЕГ ЈЕЗИЧКОГ НОРМИРАЊА

Апстракт: Аутор дискутује проблем оног нормирања језика које иде за ригидним укидањем језичких дублета (морфолошких, синтаксичких, лексичких). Главни став ауторов је да основни принцип заснованости српског књижевног језика, који је увео Вук Стеф. Караџић – стална симбиоза са народним језиком – не би смио бити прекинут напорима да се плуралитету многих језичких јединица, које долазе са широког новоштокавског терена, одузме право на заступљеност у књижевном језику. Ослањајући се на теоријске погледе Р. Јакобсона, аутор истиче методологију М. Стевановића у нормативнограматичарском поступку интегрисања језика великог црногорског пјесника Петра II Петровића Његоша у савремени књижевни језик.

Кључне ријечи: књижевни језик, народни језик, норма, Његош, М. Стевановић, језички дублети

1. Битан елемент сваког књижевног језика је способност очувања његовог континуитета. Исти тај чинилац треба тражити и у граматичарској методологији усмјереној на изграђивање норме тога језика. А многи детаљи сталне активности у томе домену указују да у нормирању језика треба остати на рационалним основама наше традиционалне лингвистике. Та је лингвистика – јасно је то и из првог погледа на историју нашег савременог књижевног језика – својим најистакнутијим представницима какви су Белић и Стевановић одавно ушла у модерне фазе изградње књижевног језика, током XX

---

* Редовни професор Универзитета у Београду

вијека, и увелико допринијела изградњи континуитета и у самом том језику. Зато, кад је ријеч о рационалном, и сада треба истаћи да је ирационално и само супротстављање принципа који се подразумевају под појмовима традиционално и модерно, уопште, па и посебно – на пољу нормирања језика.

Подсјетићу да Роман Јакобсон у својој књизи *Структура језика*¹ има поглавље с називом *Двадесети век у европској и америчкој лингвистици: Кретања и континуитет*². То је Јакобсонов чланак објављен годину дана прије објављивања књиге, и то под насловом *Европска основа америчке лингвистике*³. О питању односа традиционалног и модерног, у томе поглављу, Роман Јакобсон прихвата став великог иноватора у лингвистици Леонарда Блумфилда. Каже он: „С тим у вези, вреди поменути да је Блумфилд, који је био спреман да верује да овде тешко да ико може научити ‘било шта фундаментално што Лескин није знао’, усвојио Сосирову синхронијску лингвистику тако различиту од свог скоро младограматичарског става према ‘језичкој историји’...” (стр. 69).

Блумфилд је, каже Јакобсон, „увек изражавао своју аверзију према било каквој нетолерантности и борио се против „разорног утицаја odium theologicum-а”, било с које стране он долазио, јер би, по њему, „погубно било имати само једну прихваћену доктрину” (стр. 65).

Роман Јакобсон је подједнако уважавао и Карла Бругмана, и Августа Лескина, који су, као „водећи немачки компаративисти и предводници у свету чувене Лајпцишке младограматичарске школе, наглашено признавали огромни подстицај који је европском истраживању историје језика дао Вилијам Двајт Витни (William Dwight Whitney) својом оригиналном обрадом општих принципа и метода” (стр. 66). Као што је уважавао и Витнија, налазећи да је и сам Фердинанд де Сосир Витнију одао признање за „утицај на целокупне студије компаративне граматике, а да није написао лично ниједну страницу из ње” (стр. 67). Смисао овог уважавања, јасно је, налази

¹ R. Jakobson, *The Framework of Language*, Michigan Studies in the Humanities, Ann Arbor, 1980.

² *The Twentieth Century in European and American Linguistics: Movements and Continuity*, str. 61–79.

³ *The European Background of American Linguistics*, ed. by H. M. Hoenigswald, Dordrecht, Foris, 1979, str. 162–173.

се у Јакобсоновом уважавању свих корисних лингвистичких школа као елемената континуитета лингвистичке науке.

2. И сада, кад као граматичари пратимо актуални и књижевни језик, и актуалну методологију нормативне дјелатности, дакле – истаћи ћемо чињеницу да је, од Вука Стефановића Караџића до данашњег времена, основа сваког нормирања код нас постулат о *народним основама* књижевног језика.⁴ То – што се тиче принципа. С друге стране, што се прагматике тиче – чињеница је да има корисника књижевног језика (па и оних гласних по принципу „већи католик од папе...”) који ће сваки час захтијевати да („најзад!”) *норма пропише само „тај и тај” облик (синтаксичку конструкцију, лексе-му)* као једино могућ, и као такав обавезан. Да, другим ријечима, иста норма – укине управо оно што постулат (који је сама она установила) утврђује као исходиште сваке језичке јединице, а то је *народни језик као основа књижевнојезичког израза*. И то – упркос чиње-

⁴ Тај принцип јесте у заснованости књижевног језика на широкој дијалекатској бази *н а р о д н и х* новоштокавских говора, али – реализујући се током историјског развоја, са развојем самог појма народа, он еволуира јер се сама база мијења: много је сложенији сада „народ”, па је и његов језик сложенији сада него што је био у вријеме прије посматраног периода, а поготову је сложенији сада него што је био у Вуково вријеме. Али – *о д н о с* књижевног језика према тој (промјенљивој) основи остао је *и с т и* (Ж. Станојчић, *Грамматика и језик*, Титоград, 1987, 260). То је уобичајен процес у природним језицима, сасвим аналоган ономе што А. Белић утврђује као језичку константу за односе у палеоазијским (па и многим другим језицима). Еволуције – каже А. Белић – „има увек у свим језицима света. Али се она тако врши да свугде у језицима остаје онај основни однос или основно зрно које смо констатовали у језику за који смо утврдили да је сачувао старину” (А. Белић, *О природи језичког испитивања*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, I, Нови Сад, 1957, 9). Дакако, овдје појам „старица” сасвим релативизујем, стављајући га у контекст развоја модерног српског књижевног језика. И у овоме периоду, дакле, одржава се дијалектичка природа *п р в о г* *п р и н ц и п а* српског књижевног језика, што неминовно доводи до спознавања факта да је српски књижевни језик, заправо, данас – сликовито речено – мање Вуков, а више вуковски (М. Ивић, *О језику Вуковом и вуковском*, Нови Сад, 1990, 87). Вјероватно би, када је ријеч о методологији посматрања тога књижевног језика, било потребно и замијенити термин *народни језик* термином који би био ослобођен значења које носи из 19-ог вијека, тј. значења *фолклорни*. Нови термин морао би полазити од појма *говорног (говореног, разговорног) језика и његове везе са писаним језиком*, одн. од правила „писања на говорном језику” у ономе смислу како тај појам и његов развој дефинише И. Грицкат (Нека размишљања о Вуковој реформи, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. LI–LII, 1985–1986, Београд, с. 3–24), или би морао бити неутралан, празан.

ници да управо из широког простора народног језика многе од тих јединица врло често долазе са више својих варијанти, било обличних (прецизније – морфолошких и морфосинтаксичких), било лексичких, а да их рационална језичка норма као такве и кодификује.

3. Можда и није чудно када такве захтјеве формулише корисник-лаик. Али је заиста чудно када се такав захтјев нађе (елоквентно формулисан!) у саопштењу понеке (званичне) институције која као свој задатак има његовање српског књижевног језика, а чија једна комисија (с атрибутом у духу „бизнис” времена – „... за односе с јавношћу и р[ј]ешавање неодложних питања”), рецимо, врло директивно изда овакво саопштење:

„Ако се у другим словенским језицима ужавава неизбежно системско двојство предлога *с* (*a*) и *к* (*a*), можемо ли то разликовање уопштити на начин – који је примењивао Вук Карацић, мада ни он у томе није био доследан? Зар образац није јасан: *са* је обавезно само испред *с*, *з*, *ш* и *ж* (*са сестром*, *са зетом*, *са женом*, *са шураком*)? Краћи лик предлога *с* пише се и испред звучних сугласника (*с голубом*, *с Душаном*, *с Његошем* итд.), [с тим што се изговара *з* уз звучне сугласнике који имају безвучне парњаке, али не и *ш*, на пример, *уз њ* као у неким дијалектима: *ш њим*]. ... Међутим, Митар Пешикан рекао је једном приликом да он облик *са*, поред случајева који су овде наведени, употребљава и испред речи које почињу вокалом. Таквој употреби склон је и Иван Клајн, из еуфонијских разлога („са испитом” њему звучи лепше него „с испитом”). Стога норму у овој ствари треба пажљиво одмерити” (Ком. бр. 7, 17. 12. 1999, Закључак бр. 12, стр. 4).

Изда, дакле, саопштење које, стварно, тражи ревизију норме тако што својом констатацијом да „... норму у овој ствари треба пажљиво одмерити” (sic!), заправо – сугерише „необходност” укидања дублетне употребе предлога *с* (*a*) и *к* (*a*) у случајевима када се они нађу пред именским ријечима које почињу самогласницима. Рекли бисмо да (вјероватно) сугерише и прописивање правила које би, у пракси, резултирало, рецимо, оваквим (нормативним) закључком: „*крећемо са Иванових Корита* је правилно, *крећемо с Иванових Корита* је неправилно”, „*крећемо ка Ивановим Коритима* је правилно, *крећемо к Ивановим Коритима* је неправилно”... И то – уз аргумент личне „склоности” оваквој или онаквој употреби двију форми у питању, узет из конвенционалне конверзације!

Све то – и уз пренебрегавање чињенице да, рецимо, најисцрпнија нормативна граматика, она која је, на нашем простору, најзначајније обиљежила цијелу другу половину XX вијека, сасвим децидно (и добро аргументовано) каже да је „о овоме питању... у језичким приручницима, у уџбеницима и стручној литератури више пута говорено. И ретко су где постављена одвећ крута правила да је несумњива искључива употреба овога предлога, осим у ограниченом броју случајева, само у једном или само у другом облику... Искључиво у облику са самогласником *a* на крају овај се предлог употребљава испред речи које почињу сугласником *s* или којим њему сличним сугласником (*ш*, *ж* и *з*): *са сином*, *са сестром*, *са женом*, *са шефом*, *са зетом*, *са Саве*, *са зида*, *са земље*, *са жбуна*, *са школе* итд.” Дакле, јасно је из ове формулације да, уз изузетак обавезне употребе форме *са* уз инструментал личне заменице I. л. – *са мном*,⁵ у осталим случајевима нема никаквих ограничења, осим оних која се могу извести из констатације, коју у датој нормативној граматици налазимо – да је то „свакако и индивидуална особина, стилска одлика ритамске стране језика овога или онога писца, врло танана, скоро неухватљива, али свакако несумњива”.⁶

У тој се граматици, исто правило формулише и за употребу предлога *к* (*a*): „Од осталих предлога, рекли смо већ, *са a* и без њега употребљавају се још: *к* (*a*) и предлози *кроз*, *низ* и *уз*, као и предлози *над*, *под* и *пред*. И то: *ка* искључиво у овоме облику једино испред речи које почињу са сугласницима *к* и *г* (али не и испред *х*, јер овај глас артикулацијом није сасвим сличан са *к*): *ка кући*, *ка граду*, *ка глави*, *ка грудима*. У сваком другом положају срећемо и *к* и *ка*.”⁷ А што све – никако не задире у (нормативно) правило да је ријеч о језичким дублетима, апсолутно равноправним у књижевном језику.

Методологија неких наших нормативиста (рекао бих – прије свега оних који се не могу одвојити од „државотворних” идеја о

⁵ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, I, Београд, 19865, 146.

⁶ В.: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, I, Београд, 19865, 147–148, гдје се даје и (дотадашња) најрелевантнија литература о датој црти, као што је: Т. Марегић, *Gramatika i stilistika* II izd. (Zagreb, 1931), str. 33, 34; А. Белић, *О писању с и са у нашем језику*. – Јужнословенски филолог VIII, стр. 142–145; Ртједлог *s* и његови likovi *sa* и *su*. *Jezik* VII, Zagreb, 83–88; Ж. Станојчић, *О двојакном облику предлога у секвенци с / са + надежни облик*. – Наш језик, Београд, 1966, књ. XV н. с., св. 5, стр. 257–287; *Употреба неких предлога са а на крају и без њега*. Наш језик XVII, стр. 1–9.

⁷ М. Стевановић, *Исто*, стр. 148.

регулисању свега у животу, па и у књижевном језику заснованом на принципу еластичне стабилности), тако, водила би (вјештачком) укидању и најприроднијих стања у језику, каква је, на примјер, и синонимија – феномен универзалнојезичке природе, познат у свим језицима.

4. Аналогно изложеном, можда логички доведена до апсурда, методологија наведене институције могла би довести и до тога да се низ лексичких јединица у сфери помоћних ријечи, као ријечи битних за карактер структуре сваког специфичног језика, па и нашег, прогласи сувишним, и да се богатство природног језичког исказа осиромаше до крајњих граница. Поступак наше рационалне нормативистике, оне засноване на учењима Белић-Стевановићеве лингвистичке школе (коју данашњи „државотворни нормативисти” воле да игноришу), међутим, управо је супротан томе. Илустративан примјер за то је и (сада већ давна) појава *Речника језика Петра II Петровића Његоша* (САНУ – ЦАНУ, Београд, 1983⁸), чији је главни редактор био Михаило Стевановић, наш несумњиво најзаслужнији нормативиста.

Констатујући у уводу тога значајног речника да је Његош „један од твораца нашег књижевног језика”, да он „... прво, иде међу писце, ако не и испред свих других писаца новијег времена, који су за основу свог књижевног језика узели народни, за шта се залагао, беспштедно борио и што је коначно изборио Његошев велики савременик Вук Караџић”, Стевановић, заправо, у готово свакој категорији и лексема, и граматичких јединица које чине супстанцију и структуру књижевног језика којим је Његош писао – констатује њихову потпуну ширину употребе. То значи – и реализацију дублетних, па и триплетних форми са којима се те јединице јављају, а да само у ограниченом броју случајева имају конотацију дијалектизма.

У домену морфологије, најједноставније (а, вјерујем, довољно убједљиво) било би навести и само први поменути предлог, „критичан” са становишта комисије која нормативистима упућује своју препоруку, а којем досадашња наша нормативна граматика кодификује дублетне форме. И у Његошевом језику – поред тога што се налази у форми *са*: *Опрат Србу љагу са образа* (ШМ I, 9) – тај

⁸ Његови су аутори: М. Стевановић, М. Вујанић, М. Одавић и М. Тешић.

⁹ М. Стевановић, *Сврха и начин израде овога дела*, Речник језика Петра II Петровића Његоша, I – II, Београд, 1983, VIII – IX.

предлог пред вокалима на почетку именске ријечи уз коју стоји налазимо и у форми *с*. На примјер: *С удивленијем сам разумио* (Писма, 183); *Ми смо дошли с општег договора* (ШМ II, 60); *Него се надам... да ћеш учинити с онцјема зликовцима како закони божји и царски веле* (Писма, 131). Као што је убједљива и чињеница да дати *Речник Његошева језика*, заправо, када описује предлог *к* (*а*) – наводи (уз рјеђе примјере са формом *ка*: ... *ка олтару* признателности нека вјечно оне лете, Пј. 214, 29–30) највише примјера у којима се у предвокалском положају налази форма *к*, нпр.: *То изрече и хитро полеће /... /... ка звијезда с запада к истоку* (ЛМ II, 308–310); ... друга [муња] сину од Скадра *к Острогу*, ГВ, 173–174; ... уведем је под шатором *к испуњењу* светој жељи (Пј. 169, 35–36); ... а синовах *к оцу* благодарност (Пј. 120, 31–36).

5. Остајући, рецимо, у сфери помоћних ријечи, показашу то и на нивоу морфосинтаксе, тј. на употреби неколико синтагми с предлогом *за* а са функционално-семантичким вриједностима њихових синонимских опозиција. И то – како сам у једном свом ранијем приказу природе супстанце и структуре нашег књижевног језика истакао¹⁰ – дијахронички, принципом актуализације посматране језичке грађе у неколико семантичко-функционалних категорија. Уз оне најбројније с акузативом – за означавање односа: намјене, циља, мјеста приањања, одн. с инструменталом – за означавање односа просторне и временске сукцесивности двају појмова, стварне (*Спрема* Перо у Црмницу војску, / *а за војском* од боја цебану) и фигуративне (*Ако народ за њим не окрене*) и др., *Речник језика Петра II Петровића Његоша* наводи и дуги низ акузативних и инструменталних допуна с предлогом *за*.

Оне се апсолутно актуализују језичком грађом нашег модерног језика. Тако, на примјер, за *Њ е г о ш е в у* (*а*) објекатску допуну типа – *Ја не знам да ти за то знавао нијеси*, имамо *А н д р и ћ е в у* – *Да му поверава само такве послове за које и везир може да зна* (ТХ 1963, 38), или за *Њ е г о ш е в у* – *Да пас пасу довијек кажује / за криво наше саставање*, имамо *А н д р и ћ е в у* исту такву синтагму – *Нико не пита за њен живот у Сарајеву* (Госп. 1963, 143). Или за *Њ е г о ш е в у* (*б*) узрочну допуну типа *за* + акузатив: *Ко ће ти се за гријех кајати / који паде на српско кољено*, има-

¹⁰ Ж. Станојичић, *Грамматика и језик*, „Универзитетска ријеч”, Титоград, 1987, 75–76.

мо Андрићеву типа *за* + инструментал: *За двојицом она плаче: за човјеком и за дјевером* (Госп. 1963, 122), као што исту актуализованост видимо и у (в) паровима: *Узе га за свога посинка* (Његош, Пј. 180, 127–129) – *Постављен за генералног конзула* (Андрић, ТХ 1963, 104); *Ту не бјеше ниједнога чојка / један другог који не држаше / за тајнога жбира и шпијуна* (Његош, ГВ, 1518–1520) – *Сви су сматрали за дужност* да помогну једном честитом муслиману (Андрић, ТХ 1963, 155).

6. И сада, узмимо да поведен логиком ауторитативног одбора граматичар формулише правило по којем би за примјере

– типа (а) била обавезна само форма синтагме *vb + o + локатив*, са [конструисаним – овдје означеним знаком *] примјерима:

Ја не знам да ти *о томе знавао нијеси. – Да пас пасу довијек кажује / *о крвавом нашем саставању. – Да му поверава само такве послове *о којима и везир може да зна. – Нико не пита *о њеном животу у Сарајеву;

– типа (б) била обавезна само форма синтагме *vb + због + генитив*, са [конструисаним – овдје означеним знаком *] примјерима:

Ко ће ти се *због грјеха кајати / који паде на српско кољено. – *Због двојице она плаче: *због човјека и *због дјевера;

– типа (в) била обавезна само форма синтагме *vb + ø + инструментал*, коју с неким управним глаголима налазимо у савременом језику као уобичајене, са [конструисаним – овде означеним знаком *] примерима:

Ту не бјеше ниједнога чојка / један другог који не држаше / *тајним жбиром и шпијуном – Сви су сматрали *дужношћу да помогну једном честитом муслиману;

док се са другим неким глаголима, као што су у примјерима:

Узе га својим посинком – *Постављен генералним конзулом*;

– сматрају архаизмом, али свакако присутним у старијим фазама српског језика.¹¹

¹¹ В.: А. Белић, *Историја српског језика*, Изабрана дела, Четврти том, Београд, 1999, стр. 284–285, гдје се наводе примјери: *Стијешњени врагом и ђа-*

Да, дакле, укине низ различитих форми којима се означава синтаксичка функција даљег објекта, било оног уз *verba dicendi*, какве имамо у типу (а), било оног уз глаголе непотпуног или дјелимично потпуног значења, какве имамо у типовима (б) и (в), а чија се рекација у граматицима, па и у другој литератури, дефинише као поливалентна.¹² Наравно, могу се такве језичке јединице путем трансформација замјењивати другим јединицама. Може се, на примјер, Његошева акузативна каузална конструкција *Ко ће ти се за грџих кајати*, или Андрићева инструменталска каузална конструкција *За двојицом она плаче: за човјеком и за дјевером*, свести на (једнаку по синтаксичко-семантичкој вриједности) општекаузалну генитивску конструкцију, ону са типичним узрочним везником *због*,¹³ као што смо то горе учинили датом трансформацијом. Али – ако оне представљају синониме – поставља се питање чему то? – Нормирање језика сигурно ни у једној језичкој заједници не значи вјештачко моделирање језичког израза. Свако такво моделирање крајње је ирационално. Поготову ако се намеће књижевном језику заснованом на вуковским принципима.

7. Белић и Стевановић управо су нам оставили не само формулисане принципе нормирања, него и саму прагматику његову, базиране на рационалном. Сваки и од горе датих детаља, рецимо, односа према језичкој материји каква је она коју описује и Стевановићев *Речник Његошева језика*, као богат извор језичке супстанце за изградњу континуитета књижевног језика, аргумент је за прихватање Јакобсоновог односа према историји лингвистике, чије је познавање неопходно и за граматичара-нормативисту. Тако рационално могао је Роман Јакобсон, који је и сам приложио лингвистици много *нових* инструмената истраживања, класификовања, па и нормирања језика, а опет је, рецимо, писао о настанку језика код дјете-

---

волом. – *По узећу Хераче Турцима* и сл. – у пасивним конструкцијама, али и примјери: *проврже се човјеком*. – *назвати чиме* (= назвати кога). – *Ако гостом дођеш*. – *Да т' поиграм, как' сам ђаком игр'о*. – *Свака је добра девојком, но да је видимо невојком*. – *Вукашин постане краљем*. – *Учини га дружба старешином*. – *Да бисмо се сољу прометнули*. – *Створише те прахом и пепелом* и сл. „који се и јављају код глагола који значе промену каквог стања или поређења.”

¹² В., нпр.: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, II, Београд, 1986, 122–123, 432, 444, 446, 449–450, 503–504; Ж. Станојчић, *Језик и стил Ива Андрића*, Београд, 1967, 89–103.

¹³ Ж. Станојчић, *Грамматика српског књижевног језика*, Београд, 2010, 321–323, 335.

та, дакле, и код – човјека, и овако: „Тек кад дете достигне способност да изрази и *субјекат* и *предикат* у њиховом међуодносу, тек на том дихотомном степену, језик постаје оно што јесте...” Дакле, сасвим традиционално, „класично”: *субјекат* и *предикат* – сваком разумљиво, без мистификовања. А о Роману Јакобсону не може се рећи да није био – међу модерним лингвистима.

Živojin STANOJČIĆ

PRINCIPLES AND PRAGMATICS OF OUR
LANGUAGE STANDARDIZATION

Summary

Author is discussing the ways in which standardization of literary language should be performed. The main author's idea is that the basic principle of Serbian literary language development, introduced by Vuk Stef. Karadžić – its constant symbiosis with people's language – should not be disrupted by efforts to „outlaw” the plurality of many language units (morphological, syntactic, lexical) that are stemming from its broad neo-Shtokavian basis. Founding his attitudes on R. Jacobson's theoretical views on linguistics, author is pointing out M. Stevanović's proceedings in integrating the language of great Montenegrin poet Petar II Petrović Njegoš into the modern Serbian literary language.